

HORÁNYI KÁROLY
**Szabó Lőrinc első igazolási
 tárgyalásának jegyzőkönyve**

1945. május 9.

A szovjet megszállás után az igazolási bizottságok megalakulásával és az igazolási eljárások megindulásával kialakult az előélet politikai szempontból történő vizsgálatának rendszere Magyarországon. Az igazolóbizottságok felállítását 1945. január 4-én az Ideiglenes Kormány 15/1945. M. E. sz. rendelete írta elő. Feladatuk kezdetben az állami, majd később a magánalkalmazottak háború alatti politikai magatartásának felülvizsgálata volt. Az 1.080 és az 1.146/1945. (illetve később az ezt kiegészítő 3.140/1945.) M. E. sz. rendelettel a szabad pályán dolgozó értelmiségieket (állatorvos, mérnök, orvos, gyógyszerész, hírlapíró, ügyvéd, színész stb.) is igazoltatták. Az igazolások köre kiterjedt az írókra is, a velük foglalkozó igazolási bizottságot a Magyar Művészek Szabadszervezetének Írói Csoportja állította fel. Az ilyen eljárások során döntöttek arról, hogy az író tagja lehet-e a Szabadszervezetnek, a tagság pedig fontos létfeltétele volt az íróknak. Az igazolási eljárások hivatalos irataiban a megidézettek mint „a Szabadszervezetbe jelentkezett író”-k szerepelnek. Ahogyan Boross Elemér, az írói igazolóbizottság egyik tagja visszatekintésében is elmondta: „Nem volt dolgunk azokkal az

írókkal, akik tagfelvételre nem jelentkeztek, vagy nem jelentkeztek.” Egyébként abban, hogy a bizottság már május 9-én nyilvános ülést tartott, nagy szerepe volt Szabó Lőrinc azon kezdeményezésének is, miszerint őt egy írói testület igazolja az 1945 előtti politikai magatartását illető vádakkal szemben.

A Magyar Művészek Szabadszervezete Irodalmi Csoportjának Igazolóbizottsága nevében Boross Elemér 1945. március 12-én terjesztette elő a Nemzeti Bizottságnak tagjegyzékét.* Ezzel egyidejűleg jelezte: az Igazolóbizottság kiegészítéséül a pártokat is felkéri, hogy a Bizottság munkájában vegyenek részt. A Bizottság fogadalomtételének 1945. április 7-i jegyzőkönyve szerint Bechtler Péter alpolgármester előtt az alább felsorolt igazolóbizottsági tagok tettek fogadalmat, és ezt aláírásukkal is hitelesítették: Gulyás Gábor (Független Kisgazdapárt), Papp Teréz (szakszervezet), dr. Kanyar József (Nemzeti Parasztpárt), Aranyossi Pál (Magyar Kommunista Párt), Bakó József és Felkai Ferenc. Egy 1945. április 19-re datált jegyzőkönyv szerint egyhangú határozattal Aranyossi Pált választották elnökké, ezután a Bizottság mint jogi képesítésű tagot dr. Szabó Imre ügyvédet, mint hivatali tagot Fodor Józsefet hívta be.

1945. május 9-én kezdődött el az az igazolási eljárás, mely Szabó Lőrinc ügyével foglalkozott. A május 9-i tárgyalási nap itt közölt jegyzőkönyvének egyetlen ismert példánya a Fővárosi Levéltár állományában, a Művészek Szabadszervezetének anyagában található. Az iraton nem szerepelnek a hitelesítő aláírások, így nem ismert a jegyzőkönyv fogalmazója.

Jegyzőkönyv

felvételre 1945. május hó 9-én az Írók Szabadszervezete¹ igazolóbizottsági ülésén a Szervezet Nagyatádi Szabó u. 18. alatti helyiségében.

Jelen vannak: Aranyossi Pál, elnök, Gulyás Gábor, a Kisgazdapárt kiküldötte, Keresztury Dezső, mint a Nemzeti Parasztpárt Bakó József helyett megjelent kiküldöttje, Bródy László dr. mint a közben magát betegségével kimentett Szabó Imre dr. ügyész helyett megjelent új ügyész, Papp Teréz, a Szakszervezeti Tanács kiküldöttje, az Írók Szabadszervezete részéről pedig Fodor József és Boross Elemér.²

Aranyossi Pál elnök megnyitja az ülést. Bejelenti, hogy Bakó József kiküldöttet a Nemzeti Parasztpárt visszahívta és helyette Keresztury Dezsőt küldte be az igazolóbizottságba.³

Az ülésen nagyszámú hallgatóság is jelenik meg, közöttük a *Szabad Nép* és a *Szabadság* munkatársai, valamint az

igazolásra meghívott és Szabó Lőrinc társaságában és védelmére megjelent tanúk és a tárgyalás iránt érdeklődő irodalmi és közéleti kiválóságok.⁴ Szabó Lőrinc társaságában és védelmére megjelent az ülésen Zilahy Lajos, Illyés Gyula és Gellért Oszkár. Mint hallgató megjelent Gergely Sándor, a Moszkvából nemrég hazatért magyar író.⁵

Zilahy Lajos bejelenti, hogy ő, mint egy-két társa, akik a Művészeti Tanácsban már helyet foglalnak,⁶ illetéktelennek tartják az igazolóbizottságot ezeknek az igazolására, mert hiszen a Művészeti Tanács azzal, hogy őket erre a posztra állította, már igazolta is őket.

Boross Elemér előadja, hogy az Írók Szabadszervezete nem az írókat igazoltatja, hanem tagjait. Minden szervezet köteles tagjait igazoltatni, tehát ha valamelyik író egy másik szervezet más minőségében is igazolta, ez nem jelenti az irodalmi vonalon való igazolást. Példának felhozza,

* Magyar Művészek Szabadszervezete töredékes iratanyaga a Fővárosi Levéltárban. Ennek és minden további ismertetett, idézett, ill. közölt irat lelőhelyének jelzete: XVII. 426.

hogy ha egy író orvos vagy vasutas, és az Orvosi Kamara vagy a MÁV ebben a pozíciójában igazolta is, ez az irodalmi munkásságának politikai tisztaságát még nem jelenti.

Aranyossi Pál elnök bejelenti, hogy a Városháza tisztviselőit is most igazolják, közöttük a tisztifőügyész is, sőt a közigazgatási bíróság tagjait is, holott ezek már fungálnak ezen a poszton.

Zilahy Lajos elfogadja az érvet.

Levelet kézbesítenek az Írók Szabadszervezetének. E levélben a Művészeti Tanács értesíti a Szervezetet, hogy Tamási Áron bemutatta azt a levelet, amelyet a Szabadszervezethez intézett, és a Művészeti Tanács helyeselte és elfogadta Tamási Áron levelét. Tamási Áron e levélben bejelenti, hogy nem jelenik meg a mai ülésen, amelyre az igazolóbizottság meghívta.

Aranyossi Pál elnök deklarálja, hogy a Művészeti Tanács illetéktelen volt ebben az ügyben, Tamási Áront nem érte sérelem, és felhatalmazást ad Boross Elemérnek, hogy az igazolóbizottság nevében is válaszoljon úgy a Művészeti Tanácsnak, mint Tamási Áronnak.⁷

Ezek után rátérnek a megidézett Szabó Lőrinc meghallgatására.

Illyés Gyula szót kér és elmondja, hogy illetéktelennek tartja az igazolóbizottságot ebben az összetételben arra, hogy írókat igazoltasson.

Boross Elemér elmondja a nehézségeket, amelyekkel az írók igazolásának módjában meg kellett küzdeni, és azokat az eljárásokat, amelyek eredménye volt ez az igazolóbizottság, amely összetételében éppen azért erre a legalkalmasabb, mert öt párt kiküldöttje dönt az írók politikai magatartásáról, és a pártkiküldöttek minden esetben hivatottabbak és képzetebbek erre éppen politikai párttagságuk miatt, mint maguk az írók.

Aranyossi Pál elnök előadja, hogy a külügyminisztériumi igazolóbizottságban sem külügyminiszterek ülnek, és amikor az írók politikai múltját kell felderíteni, ehhez nem szükséges az, hogy az igazolóbizottság írókból álljon.⁸ Egyébként is a pártkiküldöttek is írók, és a Szabadszervezet írótagjai is helyet foglalnak az igazolóbizottságban. Előadja még, hogy Szabó Lőrincet Fodor József útján közvetített saját kérésére idézték meg, ügyével igazság szerint foglalkozni sem lehetne, mert közben neve megjelent a háborús bűnösök listáján.⁹ Sorsa tehát magában véve már el is dőlt.

Illyés Gyula a háborús bűnösök lapokban megjelent listáját hebehurgya, sületlen tákolmánynak tartja, nem is tartja hivatalosnak, de Gulyás Gábor válaszában megmagyarázza, hogy ő a háborús bűnösök listájának eredeti kéziratát látta és abban is hitelesen agnoszkálta Szabó Lőrinc nevét.¹⁰

Aranyossi Pál elnök behívja Szabó Lőrincet, aki megtörtén, rokkantan helyet foglal a felkínált széken.¹¹

Elnök ezután átadja a szót dr. Bródy László ügyésznek, aki a vádat képviseli.

Bródy László dr. Szabó Lőrinc ellen súlyos vádat emel, azért mert éppen abban a pozícióban követte el bűnét, amely a magyarországi fasiszta közszellem kialakításában, irányításában, hangulatában volt döntő, hiszen mint író, újságíró, szerkesztő, olyan pozíciót töltött be, amelyet éppen arra használhatott volna fel összeköttetései miatt kiváltképpen, hogy a hangulatot mérséklően befolyásolja. Szabó Lőrinc azonban éppen az ellenkezőjét tette, írásban szóval és magatartásában élesen németbarát és fasiszta volt, ódát írt a vezérhez.¹² A vezér képe szellemileg és ténylegesen is állandóan előtte volt, tanúk vannak rá, hogy képét az íróasztalán tartotta maga előtt. – Fenti verset később a *Virradatban* újra megjelentették,¹³ ő nem tiltakozott ez ellen, baloldali barátaival megszakította a kapcsolatot, Németországba járt, a bűnök egész sorozatát követte el. Az ügyész megtorlást kér, hogy az ilyen embereknek el kell tűnniük a magyar irodalom területéről, és éppen azért, mert kiváló tehetség, kell eltűnnie, mert kiváló tehetsége nem mentség, sőt súlyosbító körülmény.

Aranyossi Pál elnök felszólítja Szabó Lőrincet, hogy adja elő védekezését.

Szabó Lőrinc bocsánatot kér, hogy előadását nem szabadon, hanem írásban fogja közölni, illetve védekezését, ha megengedik, felolvassa. Üldözöttsége alatt ugyanis elképzelt egy bíróságot, amely előtt meg fog jelenni és ennek a képzeletbeli bíróságnak a számára írta meg beszédét előre.¹⁴

Az elnök széket adat a megtört Szabó Lőrincnek, aki helyet foglal és felolvassa a beszédet.

Szabó Lőrinc közel másfél órás felolvasást tart. Felolvasását hol elcsukló, néha egészen sírásba szökő hangon tartja meg, néha drámaian felemeli a hangját és előadásának rövid kivonata a következő. Védekezik a tettekkel való fasiszta magatartás ellen, a vezér íróasztalán való képét tagadja,¹⁵ és tagadja azt is, hogy az ódát Hitlerről írta. A vezér lehet egy római vezér, mint mondja, lehet Napóleon és lehet Sztálin maga is.¹⁶ Elmondja, hogy ő egy önmaga számára is megfejthetetlen képlet, ismeretlen egyenlet, emberi szemmértékkel nem is kiszámítható.¹⁷ Németországba a weimari íróegyesülésre hivatalos küldetésben mint hírlapíró utazott és mint író, és mint hírlapíró az akkori németországi események pátozását írta le. Különben is az akkori német égbolt összefolyt valahol a magasban a Szovjet égboltjával és az összefolyt égbolt alatt nézett fel a magasba egész Európa.¹⁸ Egyébként ő Szófiába, Helsinkibe, Párizsba és Stockholmba is utazott,¹⁹ így került Berlinbe is és Weimarba. 1942-ben a weimari íróegyesület kongresszusán vett részt és ott olyan magatartást tanúsított, amelyet itthon nem mondhatott el senkinek. Az író-kongresszus elnökével sokat sétált a park-

ban és közölte vele felháborodását, hogy a zsidó írókat nem hívták meg a kongresszusra és hogy kiváló zsidó írók kapcsolásával hoznak határozatokat.²⁰ De egyáltalán közölte vele szomorúságát is afelett, hogy Németország a zsidókat kiüldözte. Az elnök azóta meghalt. – Egyébként Ullein-Reviczky küldte ki a kongresszusra,²¹ és a kongresszuson Rothe elnökön kívül Hans Carrossával is sokat beszélt, elmondta, hogy ő szabadszellemeű író és kifogásolta, hogy az írók szabadságáról a kongresszuson csak megkötötten lehet beszélni. De ő még hivatalos felszólalásában is bátran kiállt az írói szabadság mellett, tekintet nélkül a politikai aggályokra. Azután katonai múltjáról beszél, a katona-verseket vállalja, de nem tartja kifogásolhatónak. A vezérkari főnökségen Somogyváry Gyula mellett dolgozott.²² Antiszemitizmusáról pedig azt mondja, hogy ennek ellenkezőjét bizonyíthatja az általa szerkesztett antológia is, amelyben Szerb Antal fordításai is szerepelnek, saját Heine-fordításai és az angolok is.²³ Egyébként összegyűjtött versei is bátrak. Azután a lillafüredi író-találkozóról beszél, amelyre egyetlen baloldali író sem hívták meg, de ő ezen a találkozón felszólalt és 200 tanú, akik jelen voltak, bizonyíthatják, hogy olyan bátor és az akkori időkben vakmerő beszédet mondott, hogy kollégái még az életét is féltették.²⁴ A kormányzó mentesítésekről beszél, elmondja, hogy kiken is segített. Arra a vádra, hogy Sárközi György beadványát nem írta alá, azt mondja, hogy azért nem írta alá, mert éppen akkori fontos pozíciójában a vezérkari főnökségen alkalma volt közvetlenül tudomást szerezni a beadvány sorsáról és garantálták neki, hogy Sárközi beadványát kedvezően intézik el, tehát az ő aláírása ilyen értelemben már felesleges is lett.²⁵ – Egyébként Gelléri Andor Endre ügyében levelet írt,²⁶ és Illyés Gyula katonai felmentéséhez is ő nyújtott segítséget.²⁷ Elmondja továbbá, hogy amikor a zsidók elhurcolását és a Duna-parton való terelését látta, nem bírta nyugodtan nézni. Itt hangosan fel is kiállt: Nem, nem, uraim, könnyek nélkül ezt nem lehetett.²⁸

Aranyossi elnök megköszöni Szabó Lőrinc szép előadását, megnyugtatja Szabó Lőrincet, hogy az ítélet igazságos lesz, és azt mondja, ha akar, menjen haza nyugodtan, a hozandó határozatról majd értesítést kap és reméli, hogy ez a szép írás majd remekei között fog helyet foglalni.

Boross Elemér még Szabó Lőrincnek a bizottság elől való elvonulása előtt fontos kijelentésekre kér engedélyt. Visszautasítja az elnök enunciacióját, mondván, hogy ez az enunciació még tanúk, sőt sajtóhallgatók előtt történt, tehát kötelességének tartja kijelenteni, hogy ez az udvariasság túlmegy azon a határon, amit az objektív tárgyalás elbíráhat, mert az ilyen elnöki nyilatkozat az ítéletet is prejudikálhatja, hiszen nem tudhatja még senki, hogy az ítélet olyan lesz-e, hogy ez az írás egyáltalán megjelenhet-e és egyáltalán Szabó Lőrinc dolgozhat-e a jövőben.²⁹

Aranyossi Pál kijelenti, hogy nem akarta az ítéletet prejudikálni, de Szabó Lőrinc írói értékét akarta leszögezni.

Gulyás Gábor, az igazolóbizottság egyik tagja megvonja a szót Boross Elemértől, amit Boross Elemér kifogásol, mert tőle a szót csak az elnök vonhatja meg.

Ezután a tanúk kihallgatására kerül a sor.

Illyés Gyula áll a bizottság elé és tanúvallomásaiban azt mondja, hogy Szabó Lőrincet nem szabad komolyan venni, ő olyan, mint egy gyerek, mint egy 14 éves kisgyerek, és ennek a gyereknek a csodálatával majszol bele minden csokoládéba, mert megkóstolja ezt a csokoládét és azt is. Így kóstolt bele a német csokoládéba is.

Zilahy Lajos Szabó Lőrincet demokratikus gondolkodásúnak tartja és azt vallja, hogy ahhoz az új szellemi fronthoz tartozott, amely az akkori időkben mint markáns és bátor írófront szerepelt.³⁰ Ismeri Szabó Lőrincet és tudja, hol keletkezett Szabó Lőrinc német-imádása. Gyermekkorai oka van ennek. Tudjuk jól, hogy a magyar családok bizonyos fokig elnyomták az írói indulásokat, nem vették szívesen, ha a család valamelyik tagja írással foglalkozott. A család lenézte Szabó Lőrincet, gátat állított érvényesülése elé. Diákkorában felkerült Budapestre és mint kosztosdiák egy német családnál került. Ennek a családnak a feje egy ízig-vérig német ember volt,³¹ de ez a német segített Szabó Lőrincen, és itt keletkezett Szabó Lőrinc német imádása. Az antiszemitizmusáról pedig azt vallja, hogy ez az antiszemitizmus Miklós Andor lapvállalatánál alakult ki, a nagytőke erőszakos szerepét ennél a vállalatnál tudjuk, ő Zilahy Lajos is szerkesztő volt,³² fel volt háborodva, hogy ilyen nevetséges összegeket fizetnek az íróknak, ha tehát Szabó Lőrinc így antiszemita, akkor antiszemita ő is.

Gellért Oszkár tanúvallomásaiban azt mondja, hogy Szabó Lőrinc antiszemitizmusában valóban fellelhető az antiszemitizmus kritériuma, de hát hogy az mennyiben számít, ezt ő nem tudja megállapítani. A lillafüredi beszédről hallott, de tartalmát is csak kikapott és hallomásból idézett szövegekből tudja.³³

A bizottság ezután visszavonul.

Bródy László dr. ügyész javasolja a *Magyarország*-ban megjelent riport-sorozat beszerzését,³⁴ azokat a riportokat, amelyeket Szabó Lőrinc a hitleri Németországról írt a lapban. Vállalja az elnök felkérésére, hogy ezeket a cikkeket beszerzi valamelyik fellelhető forrásból.

Ez a határozat kihirdetik Szabó Lőrinc előtt.

Ezután határozatilag kimondja a bizottság, hogy a jövő ülést május 16-án, szerdán fél 3 órakor tartja és ezen az ülésen mutatja be Bródy László ügyész a beszerzett dolgokat.

Ezután elnök az ülést berekeszti.³⁵

Jegyzetek

- 1 A szervezet megnevezése – még a hivatalos iratokban is – más és más. A leggyakrabban előforduló hivatalos megjelölés: Magyar Művészek Szabadszervezete Írói Csoportja. Ezenkívül hivatalos iratokban szerepel a Magyar Írók Szabadszervezete név is, újságcikkekben pedig a különféle variációk. Már ebben az időben használták – ha nem is hivatalos jelleggel – az „Írószövetség” kifejezést: I. Szabó Lőrinc 1945-ös Naplójának május 6–15-re datált jegyzetét. Majd a költő védőbeszédének kéziratára utólagosan ezt gépelte rá: „Elhangzott 1945. máj. 9-én a Magyar Írószövetség igazolóbizottsága [...] előtt...” (Szabó Lőrinc: *Bírákhoz és barátokhoz. [Napló és védőbeszéd 1945-ből.]* Szerkesztette és az utószót írta Kabdebó Lóránt. Bp., 1990, Magvető, 60; 205.) A Magyar Írók Szabadszervezete 1945 júliusában veszi majd fel a Magyar Írók Szövetsége elnevezést.
- 2 A Bizottság egyes tagjairól: Aranyossi Pál (1887–1962) újságíró, fordító. Tanulmányait a debreceni ref. kollégiumban, Budapesten és Párizsban végezte. 1918-ban az MKP tagja és a Vörös Újság külpolitikai rovatának dolgozott. 1920–1925 között a stockholmi Politiken, a Zimmerwald és a moszkvai Izvesztyija munkatársa. 1926-tól Párizsban élt, a l'Humanité-ben és a Regardsban jelentek meg cikkei. Kapcsolatban volt Károlyi Mihállyal, és baráti viszony fűzte Henri Barbusse-höz. A második világháború kitörésekor a francia hatóságok internálták; csak 1941-ben juthatott haza, Budapesten könyvelőként dolgozott. 1944-ben részt vett az ellenállásban. Az 1945-től működő Szabadság külpolitikai rovatát szerkesztette. – Gulyás Gábor (1916) író, az 1930-as években Debrecenben jogászkodott, verseit közölték Az Est hármaskönyvében (1938), több regénye jelent meg. Mint a Kisgazdapárt Kis Újság című délutáni lapjának szerkesztője Szabó Lőrincről verset kért az újság kalendáriumának irodalmi melléklete számára 1946 végén. – Bródy László (1897–1984) ügyvéd, író. 1931-től ügyvédi irodát tartott fenn Budapesten. 1916-tól jelentek meg versei és elbeszélései a Múlt és Jövő, a Népszava, a Nyugat, és a Pesti Napló című lapokban. – Boross (Bronstein) Elemér (1900–1971) színműri, a Magyar Írók Szövetségének nem sokkal később megválasztott főtitkára. A Tanácsköztársaság idején részt vett frontszínházak szervezésében. 1922-ben megnyerte a Világ novellapályázatát, 1929-ben az Új Színház több mint kétszázszor adta elő *Vakablak* című darabját. Részben alapítója a Magyar Színpadi Szerzők Egyesületének. 1941–44-ben a zsidótörvények rendelkezései miatt hallgatásra kényszerült, a II. világháború idején munkaszolgálatra hívták be. 1945-től kommunista párttag.
- 3 Bakó József (1896–1962) költő, elbeszélő. Zsellércsaládból származott, 15 évig cipészként dolgozott. A Tanácsköztársaság után 7 hónapi fogházbüntetést kapott, majd hosszú hányódás után elvégezte a tanítóképzőt. Több helyen tanított, a nyarakon pedig bebarangolta Európa nagy részét. Írásai az 1920-as évektől jelentek meg a Népszavában, a Nyugatban, a Pesti Naplóban. Verseiben realista hangon a paraszti élet nyomorát szólaltatta meg. Verseit kedvelte Szabó Lőrinc, be is válogatta költeményét egy általa szerkesztett antológiaszerű rádióműsorba, és a harmincas évek második felében több levelet is váltottak. Keresztury Dezső egy Harsányi Istvánnal folytatott beszélgetése során részletesebben szólt a visszalépés hátteréről: „Egyszer ott ülünk egy ilyen beszélgetés közben, mikor odalép hozzám szegény Bakó József író, akit pedagógusként is nyilván ismersz, kicsit bicegő ember volt, amellyel valóban maga a tisztesség, a becsületesség, a magyarsághoz való hűség, nagyon szerettem én is. Odajött hozzánk, elég rossz idegállapotban, nyugtalanul, s azt mondta, ne vegyék rossz néven, hogy itt közbeszólók, de nagyon nagy bajban vagyok, mert engem jelölt ki a parasztpárt az írók igazoló bizottságába. Akkor az igazoló bizottságok úgy jöttek létre, hogy minden demokratikus párt kiküldött egy képviselőt, az illető szakma képviselői is kiküldtek egyet, s a népbíróságok részéről is kiküldtek valakit. Egy ilyen bizottságot hoztak létre az írók részére is. Nekem nincs nagy tekintélyem,

mondta Bakó, és én nagyon félek, hogy ebből nagy baj lesz. Legutóbb Kodolányit citálták meg, ő – betegségére hivatkozva – nem jött, s távollétében csak éppen hogy el tudtam érni, hogy elhalasszuk, hogy személyesen is meghallgathassuk, mert ez a társaság, miután nagyon népszerűtlen volt, átadta volna a népbírósnak. Ha ez mást nem jelentett is, azt mégis jelenti, hogy esetleg két hónapig vizsgálatban tartják, amíg a pere sorra kerül. Addig letartóztatják. A következő alkalomra Szabó Lőrinc van kitűzve, és ahogy én ott nézem az atmoszférát, Lőrincet is ez a sors fenyegeti, s nekem nincs elég tekintélyem, hogy megvédjem. Eléggé megdöbbenve álltunk ott. [...] Ilyllyés Gyula, akivel régi szokásunk, hogyha valami komolyra fordul, egyszerre magázzuk egymást, egyszer csak odafordul hozzám, s azt mondja: – Maga fogja megvédeni. – Hogy védhetném meg, kérdeztem, nem is vagyok parasztpárti tag. Egyáltalában nem vagyok párttag. Erre Illyés: – Hát majd belép. Mi is beléptünk, maga is belép. – S Kovács Imre már hozta is a belépési nyilatkozatot, írták alá az ajánlást, azt én kitöltöttem, s így lettem a parasztpárt tagja. [...] Az igazoló bizottságban aztán Lőrinc elem került. (*A Magyar Népi Művelődési Intézet, ahogy Keresztury Dezső emlékezett rá 1979. október 31-én a „Kert”-ben.* Holmi, 2006. 4. 508–509.) Keresztury Kabdebó Lóránttal beszélgetve a visszahívás körülményeit, ha szűkszávúbban is, de hasonlóképpen idézte fel. L. Kabdebó Lóránt: *A háborúnak vége lett.* Bp., 1983, Kozmosz Könyvek, Móra, 171. Keresztury Illyés Gyuláról szóló emlékezésében is megjegyezte, hogy éppen az igazolási eljárás előtt álló Szabó Lőrinc és Németh László ügye végett kérte meg Illyés őt arra, lépjen be a Nemzeti Parasztpártba, hogy képviselje az írókat a tárgyalás során. L. Keresztury Dezső: *Kapcsolatok.* Bp., 1988, Magvető, 279. Későbbi, az újságírói igazolási tárgyaláson szeptemberben Keresztury már nem vett részt.

- 4 A Szabó Lőrinc igazolóbizottsági tárgyalását megelőző hajszá idején több együtt érző levelet küldtek a költőnek, melyek egybegyűjtve megtalálhatóak Szabó Lőrinc hagyatékában: MTA Könyvtára Kéziratár – továbbiakban: MTAKK – Ms 4678/59–78. Az anyagrészen egy felkérő levél gépiratos fogalmazványa olvasható: „Ha az illetők úgy éreznék, hogy összefoglalóan nézve Sz. L. írói világát, kulturális működését, megszólalhatnak mellette, tegyék meg. S ha személyes ügyben ő mellettük tett valamit, ne hallgassák most el, hanem írják meg, őt vagy húsz sorban, levélben. S emlegetsek ezt, magánkörökben legalább. Hogyan lehetne figyelmeztetni őket? A dolog sürgős! Gyűjtse valaki a dokumentációkat? Vagy postán, ide egyenesen. Nemcsak ismert emberekért szállt síkra, idegenekért is, akiket mások ajánlottak. S akiket nem ismert vagy alig ismert.” A költőt az együttérzéséről biztosította: Fodor Gyula, Bassola Zoltán, Gál István, Gáspár Endre, Gelléri Andor Endréné, Gellért Oszkár, Horvát Henrik, Kardos László, Kardos Mária, Keresztury Dezső, Moldvai Klára, Nagy Zoltán, Péchy Blanka, Szép Ernő, Vas István, Veres Péter és Eckhardt Sándor. Az egyes levelek korábbi kötetbeli közlései: Kabdebó Lóránt: *Egy eszmélet története.* In Szabó Lőrinc: *Bírákhoz és barátokhoz.* Bp., 1990. Kabdebó Lóránt: *Szabó Lőrinc pere.* Bp., 2006, Argumentum. A sajtóhírek mellett feltehetően ez a körlevél is hatással volt arra, hogy nagyszámú illusztris közönség gyűlt össze. Boross Elemér, az igazolóbizottság egyik tagja emlékezésében megállapította a költőről: „Egyetlen hely az írók fóruma volt, az igazolóbizottság, amely elé saját kérésére állt, az elé a bizottság elé, amelynek első, egyben utolsó nyilvános ülése az ő félbeszakadt igazolása volt.” (Boross Elemér: *Vélik voltam.* Bp., 1969, Szépirodalmi Kvk., 429.)
- 5 Gergely Sándor (1896–1966) író publicista, már a húszas évek második felében tagja a Kommunisták Magyarországi Pártjának. Szívélyes viszony alakult ki Gergely és Szabó Lőrinc között, amikor az író 1924 és 1925 között a miskolci Reggeli Hírlap irodalmi-kulturális rovatát vezette. Gergely utóbb a Szovjetunióba emigrált, csak 1945 elején tért haza. Majd a Magyar Írók Szövetsége elnöki tanácsának tagja lesz (Gellért Oszkár, Illyés Gyula, Kárpáti Aurél, Kaszák Lajos, Tamási Áron és Zilahy Lajos társaságában).

- 6 Magyar Művészeti Tanács a Vallas- és Közoktatásügyi Minisztérium mellett működő tanácsadó testület volt, 1945-től 1948-ig működött. A hét művészeti ág – irodalom, zene, képzőművészet, építészet, iparművészet, filmművészet, színművészet – kiválóságait foglalta magába szakosztályonként. Elnöke Kodály Zoltán, alelnöke Kassák Lajos volt.
- 7 Jelenleg nem ismert, mi volt az a Tamási Áronnal kapcsolatos konkrét ügy, melynek érdekében Boross Elemér levelet intézett a Magyar Művészeti Tanácshoz. Tamási március közepén lett tagja a szervezet Irodalmi Szaktanácsának. A Magyar Művészeti Tanács autonómiájának ebben az időben még nem voltak meg a jogi biztosítékai, és eldöntetlen volt az is, hogy állami szerv vagy társadalmi testület-e, így egyrészt a Vallas- és Közoktatásügyi Minisztérium, másrészt a szakszervezetek hatáskörét érintette. A helyzetet még bonyolította, hogy az egyre aktívabb művészeti szakszervezetek nem voltak hajlandók együttműködni sem a Tanáccsal, sem a Művészek Szabadszervezetével. Ez a két szerv nem különült el márkánsan egymástól, mivel személyi összetételüket tekintve is volt átfedés, illetve feladatkörük is egybeesett. L. Ständeisky Éva: *Gúzsba kötve. A kulturális elit és a hatalom*. Bp., 2005, 1956-os Intézet, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 100–101.
- 8 Aranyossinak ezt a megjegyzését Fodor József a Világ 1945. máj. 17-i számának adott interjújában idézte, miközben reagált Illyésnek a tárgyalás kezdetén tett megjegyzésére. Mikor a kérdező felelegette a bizottság összetételének kérdésességét Fodor ezt válaszolta: „Megfelelő! Ha az angyalok zsinatját hoznánk le igazolóbizottságnak, akkor is volnának olyanok, akiknek a bizottság nem megfelelő. Nincs olyan delikvens a világon, aki ügyének tárgyalásához a bírói székbe nem a legjobb barátját ültetné. Azt hallottuk, hogy nem eléggé nagy írókat küldöttek ki a pártok. Valóban, nem láttuk ott Thomas Mann-t vagy Shakespeare-t. De mint a bizottság elnöke, a kitűnő Aranyossy Pál megjegyezte, a külügyminiszterek igazolásához nem szoktak hozni csupa külügyminisztert. Egyébként a pártok egészen megfelelő, irodalomhoz értő, lelkiismeretes és kitűnő embereket küldtek. Aztán jegyezzük meg: nem arról volt szó, hogy a bizottság az írók esztétikai értékét vizsgálja, hanem arról, hogy milyen volt emberi magatartásuk. Ha valaki könyvében vétkezett – az könnyű eset. Ilyen esetünk azonban nincs is. Számos kitűnő és kifogás alá esett írónk van, akiknek könyvei nem tehetők a fasiszták listájára. Ellenben újságírói vagy politikai, emberi magatartásuk körül van a baj. Ennek elbírálásához pedig nem szükséges akadémiai tagság.” (A beszélgetésben Fodor sem Illyést, sem Szabó Lőrincet nem nevezte meg.)
- 9 Boross Elemér emlékezésében erről a következőket jegyezte meg: „Kitűztük az első ülést. Tervezetnél is előbbre, hogy eleget tegyünk a költő óhajának, aki Fodor Józsefen keresztül is sürgette a szervezetet: oda akar állni a bizottság elé, hogy végre „hivatalos” fórum döntson a sorsa felől. Mert így csak szabad prédája a szöbeszédeknek, vádaskodásoknak. Volt újság, amely a „háborús bűnösök” közé is besorolta. Az utcára sem tudott kimenni.” (Boross: *Velük...* 427.)
- 10 Az Ideiglenes Nemzeti Kormány – dálnoki Miklós Béla kormánya – Debrecenben tartott, 1945. márc. 29-i minisztertanácsi ülésének 34. napirendi pontja szerint Valentiny Ágoston, igazságügyminiszter a háborús bűnösök második listáját ismertetette – mely a fegyverszüneti egyezmény 14 §-a értelmében készült el –, majd ezt a minisztertanács tudomásul vette. Az ülés jegyzőkönyvéhez csatolt melléklet: *II. Kimutatás a háborús bűnösökről, a fegyverszüneti egyezmény 14. pontjához* a háborús bűnösök három fő csoportját különböztette meg: „Háborús bűnös, mert az 1939. évi háborúnak Magyarországra való kiterjedését, az országnak a háborúba történt belesodródását előmozdította, mint országgyűlési képviselő részese volt olyan határozatnak, mely a magyar népet világháborúba sodorta. Vezető tevékenységével a nyilas (fasiszta) mozgalomnak segítségét nyújtott”. A következő csoportba az tartozott, aki „a nyilas fasiszta mozgalomnak segítségét nyújtott, a háború fokozottabb mértékben való folytatását előmozdította, és részt vett a Szálasi-féle hazaárulásban”. A harmadik csoportba tartozó pedig az, aki „háborús bűnös, mert a háború fokozottabb mértékben való folytatására és a nyilas (fasiszta) mozgalomnak segítségével szellemi tevékenységet fejtett ki. Ebben a harmadik csoportban neveztek meg Szabó Lőrincet. A Magyar Nemzet és a Kis Újság 1945. máj. 4-i számában közölte a háborús bűnösökről szóló második kimutatás listáját, mely néhány apró pontatlanságot leszámítva megegyezik a tényleges, Valentiny által ismertetett jegyzékkel. L. *Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1944. december 23 – 1945. november 15.* „A” kötet. Szerk. Szűcs László. Bp., 1997. Magyar Országos Levéltár, 203–204., 329–330. A helyzet felemáságát jellemzi, hogy a jegyzéket nem tették közzé a Magyar Közlönyben. Aranyossi azon előbbi kijelentése, miszerint Szabó Lőrinc ügyével foglalkozni sem lehetne, arra vonatkozik, hogy az igazolási eljárások nem konkrét bűncselekményekre vonatkoznak – azok kivizsgálására a népbiztonság, tárgyalására a népbíróság hivatott –, hanem a háború alatti politikai magatartás felett ítélik. Szabó Lőrincet a háborús bűnösök második listájának közzététele után, máj. 6-án letartóztatták és az Államvédelmi Osztály Andrassy út 60. sz. alatti épületébe vitték. Illyés Gyula Erdei Ferencnek, az akkori belügyminiszternek a közbenjárását kérte Szabó Lőrinc kiszabadítása érdekében. (L. Kabdebó Lóránt: *A háborúnak vége*. 157–158., e helyen Illyés Gyula visszatekintését.) A tárgyalást megelőző keddi napon, máj. 8-án engedték szabadon a költőt.
- 11 Illyés egy május 4-i naplójegyzetében Szabó Lőrinc testi kimerültségéről emlékezett meg. (Illyés Gyula: *Naplójegyzetek 1929–1945*. Bp., 1986, Szépirodalmi Kvk., 359.) A költőt a tárgyalást megelőzően négy esetben vették őrizetbe. Első alkalommal 1944. december 31-én vejeével és fiával együtt egy – egész Pasarétre kiterjedő, minden férfi lakost érintő – szovjet katonai ellenőrzés során elhurcolták, s Budakeszire szállították. Ő és a fia másnap kiszabadult, leányának férje, Várady Szabolcs hadifogoly lett, s csak 1948 karácsonykor térhetett haza. A második alkalommal jan. 15-én és 16-án a Tárogtató úti előljáráson tartották fogva egy „állampolgári bejelentés” alapján. A II. kerületi rendőrkapitányság politikai osztálya febr. 22-től rendőri felügyelet alá helyezte. Ezenkívül hetente kétszer kellett megjelennie a rendőrségen. Ezt a rendelkezést az osztály vezetője, Lukács László, a bori kényszermunkatáborban 1944 júliusában meghalt költő özvegye heti négszeri jelentkezésre módosította, azzal a további megszorítással, hogy lakását nem hagyhatja el. (L. MTAKK Ms 2277/29.) Ezt követően a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának Politikai és Rendészeti Osztálya idézte be (l. MTAKK Ms 2277/30.), s tartotta őrizetben április 12-től 15-ig. Ekkor Zilahy Lajos és Illyés Gyula jártak közbe kiszabadítása érdekében. (L. Illyés emlékezését: Kabdebó Lóránt i. m. 157–158.) A költő életének ekkori szakaszát tárgyalva Kabdebó Lóránt megjegyezte: „A pesti sajtó és a budai intézkedések tulajdonképpen egymást fokozták: főleg a polgári radikális és a szociáldemokrata sajtó (leginkább a Horváth Zoltán hangolta Népszava) hírül adta Szabó Lőrinc letartóztatását, a háborús bűnösök között szerepeltette a nevét, mindez pedig a budai közigazgatás számára igazolást jelentett, eljárása helyességét hangsúlyozta.” (Kabdebó: *Szabó Lőrinc pere*. 347.) A költő hagyatékában megtalálhatóak azon cikkeknek a kivágatai, melyek a letartóztatások, illetve az igazolási tárgyalás idején keletkeztek. Szabó Lőrinc 1945-ös Naplójában következőképpen eleventette fel a tárgyalást megelőző napokat: „Május 6–15.: több mint egy hete semmit sem írtam, annál több minden történt. Mi? Hát a láthatatlan ágyúk csakugyan be voltak irányozva rám. És lőttek. Telitalálat: a szívembe! Milyen egyszerű. Egy fiatalember kell csak hozzá, s egy szó: előállítás. Épp az utcáról jöttem fel, Népszavát akartam venni, vasárnap, hallván, hogy cikk van benne – Horváth Zoltáné –, amely – négy hónap múltán

- először – nem gyalázkodva, hanem némi, sőt komolyabb megbecsüléssel ír rólam és Németh Lászlóról: kivételes tehetségekről beszél, s néven nevez bennünket. Óh, csoda! De a cikket, illetve a lapot nem kaptam meg. A rokonszenves fiatal politikai nyomozó tudta ki vagyok, alighanem restelkedett befelé. Útközben: ismerősök. Bokor [Dezső] és a felesége; ennivalót dugdostak a szatyromba; mások. Hát mégiscsak szeretnek, sokan. De mit ér mindez?... A régi fogda! Még volt »multkori« ismerős. És újak, mások... Az ember ezt is megszokja. B. kapitány azóta bizonyos higiénikus kisebb újításokat vezetett be. – Fantasztikus és... nem, nem... Kedden Andrassy út 60. Úgy látszik, közbelépések történhetek. Péter [Gábor]. Óriási meglepetés. Tulajdonképpen megtisztelő volt. Vagy örültt vagytok? Igen, a háborús bűnösök listája miatt; de ahhoz nem kell őrizetben lennem. »A vizsgálat tovább folyik ön ellen, most szabadul«. Dráma, mozi. Váratlan ismerősök. A folyosón délelőtti fogdabelieket értem »utól«. Fél három táján már szabad voltam. – Először Pesten!! Egyszerűen féltem az utcán menni. – Lakás, borotválkozás, mosdás. – Fél ókor: egyszerre váratlanul összebotlottam egy társasággal: Zilahy, Illyés, Gergely Sándor (vagy tizenöt éve nem láttuk egymást; most: »Szervusz« – »szervusz!«), Gellért Oszkár, Tamási Áron, Szabó Zoltán. Valami írószövetségi ügyet tárgyaltak. Gyuszi cikke. Nem bírtam rá eléggé figyelni... Nem akarok beszélni a dolgokról... Nem is értem, mi történt tulajdonképpen.” (Szabó: *Bírákhoz...* 60–61.)
- 12 A *Vezér* című vers, melynek első változata a Pesti Napló 1928. szept. 16-i számában, átdolgozott változata a Magyar Élet 1938. májusi számában jelent meg. Ezt az utóbbi közlést vette át a Virradat című szélsőjobboldali hetilap szerkesztősége, és az 1938. máj. 2-i számukban szintén megjelentették a művet, a költő jóváhagyása nélkül. A vers utolsó periodikában való megjelenése: Egyedül Vagyunk 1938. nov. 30. A költemény átdolgozott változatát az 1938-ban megjelenő *Harc az úmperért* című kötetébe válogatta be Szabó Lőrinc, és minden későbbi, összes verseit tartalmazó kötetében szerepel.
- 13 Az ügyész azzal, hogy a közlés tényét a vád indokaként felhozta, túlépelt a rendelet által megadott határokon. Ugyanis az igazolásokról szóló rendelet értelmében az igazoló bizottságnak a beidézett 1939. szept. 1. utáni működését kell vizsgálat tárgyává tennie, a költemény utolsó lapbéli publikációi pedig 1938-ból valók. Megjegyzendő még, hogy Gál István a Külügyminisztérium német nyelvű orgánumának, az Ungarnak az irodalmi szerkesztője egy nyilatkozatában igazolta: Szabó Lőrinc több alkalommal is tiltakozott az ellen, hogy vers német fordításban megjelenjék, mivel – a költő szerint – „félreértésre adhatott volna alkalmat egy egészen más időpontban és más körülmények között kelt versnek a második világháború folyamán való közzététele egy németnyelvű, bár magyar folyóiratban”. (Gál István 1945. okt. 17-i levele Szabó Lőrincnek. MTAKK Ms 4678/63. Kötetben: Kabdebó: *Szabó Lőrinc pere*. 250.)
- 14 Keltezése 1945. ápr. 26. A védekezés szövege több alkalommal is megjelent. Kötetbeli kiadása: Szabó: *Bírákhoz...* 203–235. A jegyzőkönyv írója a védőbeszéd hozzátételek összefoglalásában nem követi a leírt szövegben érintett témák előfordulási sorrendjét.
- 15 E vád elleni védekezés nem szerepel az előre megírt védőbeszédében.
- 16 Az eredeti szövegben: „Hanem drámai monológ, melynek hőse, a diktátor, én vagyok, vagy Julius Caesar, vagy Napóleon!” (Szabó: *Bírákhoz...* 224. Kiemelés Szabó Lőrincétől.) Sztálin neve nem szerepel a leírt szövegben.
- 17 Az eredeti szövegben: „Én egyéni képlet voltam, s az leszek, amíg élek...” (Szabó: *Bírákhoz...* 215.)
- 18 Ezek a gondolatok az eredeti szövegben: „A faji gógtól, a csizmától és minden brutalitástól én csak irtóztam, a politikai rész nem érdekelt, illetve csak kikerülhetetlen járulékként kellett tudomásul vennem, vagy erőként, égboltként, amely – ha jó, ha rossz – felettünk van és viharzik; ez alatt az égbolt alatt azonban nagyon sok minden zajlott,

ami ellentétesnek mutatkozott az uralkodó irányzattal, a diktatúrával! És ezek voltak azok az évek, amelyekben a közép-európai fejlődés – még a magyar is – összehajolni kezdett a Szovjet politikájával. Ami modern és szociális vonás nekem érthető és rokonszenves lehetett, az mind megvolt az én ifjúkori szocialisztikus emlékeimben, a színképnek azok a vonásai mind benne voltak az orosz jelenben, vagy legalább úgy látszottak. S ekkor még béke volt! béke! S eleinte még a háború is másnak indult! Molotov Berlinben: én ezt tartottam a természetes útnak, a két szocializmus összefogásától várva – mint külső szemlélő – a Róssz visszafejlődését, a Jó erősödését, az egymással áthatott, közös, nagy jövőt...” (Szabó: *Bírákhoz...* 207.)

- 19 Helsinkiben és Stockholmban nem járt. Az eredeti szövegben: „...sőt Stockholmba és Finnországba is készültünk, már a vízum után jártak, mikor a helyzet lehetetlenné tette az utazást.” (Szabó: *Bírákhoz...* 208.) Párizs neve ebben az összefüggésben szerepel.
- 20 Akivel sétált – az írásos védőbeszéd szerint – az Carl Rothe (1900–1970) író. 1941 és 1944 között töltötte be az Európai Írószövetség főtitkári tisztségét. E szervezet elnöke Hans Carossa (1878–1956) író, költő volt. Rothe tartotta a szervezet képviselőjében a külföldi írókkal a kapcsolatot. Éveken keresztül leveleztek egymással, és kapcsolatuk a háború után sem szűnt meg. Szabó Lőrinc és Rothe ismeretségének „a magyar irodalomra vonatkozó történeti kontextusát leginkább Szabó Lőrinc Védőbeszédéből és Naplójából tudhatjuk meg”. L. Kiss Noémi: *Ki Carl Rothe? Szabó Lőrinc és Carl Rothe kapcsolatának irodalmi térképe*. (Tanulmány kettejük levelezésének közlésével.) Irodalomtudomány, 1992/2. 167–217. p. Önálló kiadványként: *Szabó Lőrinc Füzetek I.* Boross Elemér visszatekintésében egy hasonló helyzetről, történéseiről emlékezett meg: „Elmondta, hogy a potsdami írótalálkozón, a tanácskozás szünetében lehorgasztott fejével sétált a Sans-souci parkban. Hanns Johst, a nácivá lett író, a kongresszus egyik rendezője, karonfogta. Valami baj van? – kérdezte. A legnagyobb – mondta a költő. – Nem lehet ilyen hiányok mellett teljes értékű a tanácskozás. Hát hol van Thomas Mann, Stefan Zweig, Werfel, Feuchtwanger, Josef Roth, Schalom Asch?” (Boross: *Vélük...* 430. p.) Az emlékezésben pontatlan állítás van, mert a kongresszust Weimarban rendezték. Azonban a kongresszusra korábban érkezőket Berlinben fogadták, s részükre programokat szerveztek. Ld. Szabó Lőrinc 1942. nov. 14-i levelét Zilahi-Sebess Jenőnek. In: *Harminchat év I. Szabó Lőrinc és felesége levelezése (1921–1944)*. Szerk. Kabdebó Lóránt. Bp., 1989, Magvető, 675–676.)
- 21 Ullein-Reviczky Antal (1894–1955). 1938-ban kinevezték a Külügyminisztérium sajtóosztályának vezetőjévé, 1942. május 20-tól rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter. 1943 szeptemberétől stockholmi magyar követként, maga is részt vett a nyugati szövetségesekkel folytatandó tárgyalások előkészítésében. 1944. márc. 21-én tiltakozásul Magyarország német megszállása ellen, lemondott követi tisztségéről, nyilatkozatot adott közre a nácik által hatalomra segített Sztójay-kormány ellen, ezért pár nappal később megfosztották magyar állampolgárságától. Kezdeményezte Szabó Lőrinc 1942. októberi weimari útját. A védőbeszédében erről így nyilatkozott a költő: „Magyarországnak, nemzetközi megállapodásai értelmében jelen kell lennie az Europäische Schriftsteller Vereinigung második évi gyűlésésén, nem akar meg nem felelő vagy éppen nyílas »író« küldeni, utazzam ki én, nézzem meg, mi készül ott, s referáljak.” (Szabó: *Bírákhoz...* 210.) A weimari kongresszusról szóló beszámolóját Zilahi-Sebess Jenőnek, a Külügyminisztérium Kulturális Osztálya vezetőjének küldte el. Ebben olvasható: „Miként a minap személyes találkozásunk alkalmával szó esett róla nemrég Weimarban jártam az Európai Író-Egyesülés kongresszusán, mint meghívott vendég és mint magyar megbízott. Kiutazásom előtt Ullein-Reviczky Antal öxeleneciájával és Ziegler Vilmos sajtóelőadó úrral volt megbeszélésem, az ő kérésükre most be szeretnék számolni a tapasztalataimról.” (Szabó Lőrinc 1942. nov. 14-i levele Zilahi-Sebess Jenőnek. In: *Szabó Lőrinc és felesége levelezése (1921–1944)*. 674.)

- 22 Somogyváry Gyula, Gyula diák néven ismert író (1895–1953), az 1945 előtti hivatalos közélet sokat szereplő alakja, mint képviselő a második zsidótörvény ellen szavazott, ezért a németek 1944. márc. 21-én letartóztatták és koncentrációs táborba vitték; 1945-ben hazatért, a Rádiónál igazolták, nyugdíjat kapott, de ötéves szilenciumra ítélték, 1950. nov. 5-én internálták. Az ő segítségével került 1943 augusztusában Szabó Lőrinc a VKF (Vezérkari Főnökség) VI. Propagandaosztályára, melynek feladata többek között a haditudósító századok szervezése, irányítása, valamint „cenzúraszolgálat” volt.
- 23 Az eredeti írásos védőbeszéd szövegében ez olvasható: „Változatlanul előadtam, felolvastam olyan helyeken, olyan irodalmi társaságokban, amelyeknek baloldali híre és közönsége volt; tudják, hogy nem tagadtam meg közreműködésemet antológiai kiadásánál, melyeknek háttérében valaki rossz helyzetbe került régi barát állott. Megjelentek Örök Barátaink címmel a versfordításaim – a legforrongóbb esztendőkből: s akár németek, akár magyar jobboldaliak kedvéért kihagytam belőle azokat a darabokat, amelyeket Heinétől fordítottam valaha?” (Szabó: *Bírákhoz...* 219.) Szerb Antalnak cikke jelent meg Szabó Lőrinc műfordításkötetéről: *Örök Barátaink. Szabó Lőrinc műfordításai*. Új Idők, 1941. dec. 14. 50. sz. 709–710.
- 24 Antal István, nemzetvédelmi-propaganda miniszter kezdeményezésére jött létre az 1942. november 21-től 23-ig tartó Lillafüreden megrendezett írótalálkozó, melynek céljaként az államvezetés és a „magyar szellemi élet legjavát képviselő irodalom kitűnőségei” (Antal István 1942. okt. 16-i, a részt vevő íróknak küldött körleveléből, MTAKK Ms 4678/35.) között létrejövő eszmecsere jellelte meg. Ennek a sok szempontból sikertelennek mondható konferenciának valódi célja az volt, hogy az államvezetés megnyerje kül- és hadügyi politikájának támogatására a magyar szellemi élet vezetőit. Az eseményen az írók közül részt vett többek között Harsányi Zsolt, Darvas József, Németh László, Illyés Gyula, Márai Sándor, Tamási Áron, Zilahy Lajos, Cs. Szabó László, Tersánszky Józsi Jenő, és felszólalt Kállay Miklós miniszterelnök is. Szabó Lőrinc lillafüredi beszédének Magyar Csillagbeli közlését a cenzúra nem engedélyezte. A konferenciával kapcsolatos azon állítás, miszerint arra „egyetlen baloldali író sem hívtak meg”, feltehetően a jegyzőkönyv írójától származik, ilyen jellegű megjegyzés az írott változatban nem szerepel. A baloldali írók hiányának kérdése visszatér majd Szabó Lőrinc későbbi, újságírói igazolási eljárásán. Annak 1945. szept. 25-i tárgyalási napján Pakots György kérdésére, miszerint „Lillafüreden milyen baloldali író volt jelen?”, Szabó Lőrinc válaszul Illyést, Darvast és Erdei Ferencet, az akkori belügyminisztert nevezte meg. L. az 1945. szept. 25-i tárgyalási nap jegyzőkönyvének Szabó Lőrinc hagyatékában őrzött gépiratos másolatát: MTAKK Ms 2277/38. Kötetben: Kabdebó: *Szabó Lőrinc pere*. 360–362. Szabó Lőrinc lillafüredi beszéde kötetben: *Szabó Lőrinc és felesége levelezése (1921–1944)* 681–686. Szabó Lőrinc: *Emlékezések és publicisztikai írások*. Szerk. Kemény Aranka. Bp., 2003, Osiris, 675–679. Kabdebó: *Szabó Lőrinc pere*. 279–282.
- 25 Az állítás így nem pontos. Az eredeti szövegben: „Válasz írókörnek bevonásával már akció indult érte, aláírásokat gyűjtöttek, még az efféle kísérletek elején. Engem is felkértek. Azt feleltem, hogy nyilvánosan tilos aláírom a kérvényt, de a minisztériumban mindent megmozgatok, s hogy remélem: „ez a mentőkísérlet s az én kulissza mögötti akció bizonyára a legáldásosabban fognak majd találgatni.” Többet tudtam, de még nem mondhattam egyebet.” (Szabó: *Bírákhoz...* 229.)
- 26 Az ajánlás szövege: Kabdebó: *Szabó Lőrinc pere*. 279–282.
- 27 A további elmondottak nem szerepelnek az írásos védőbeszédében. Illyés naplójában így emlékezett meg a védőbeszéd előadásáról: „Délután Lőrinc »igazolattása«. Vallomását olvassa, szegyenlem, hogy annyi odaadással – ügyész Bródy László eltiltást kívánt.” (Illyés: *Naplójegyzetek...* 361.)
- 28 Boross Elemér emlékezésében hosszabban emlékezett a költő védőbeszédének erre a részére: „A költő, amikor erről beszél, ráborul az asztalra, hangosan zokog, és marja, harapja a keze fejét. Meggyőződésem volt, hogy ő is tudott már róla: az »erőltetett menet«-ben voltak barátai és költőtársai, akiknek elhulló vére tisztítja meg az utat – előtte is. – Sokáig sírt. Aztán összeszedte magát és felolvasott egy újabb megrázó részletet. Egy jelenetet, amely miatt csaknem szívvrohamot kapott. Akkor is, amikor ez a jelenet lejátszódott, és most is, amikor a felolvasás alatt újraélt. Különös zajongás, láma riasztotta fel éjjel álmából. A zaj az elsőtétített utcából hangzott fel. Az ablakhoz sietett. Kilesett. Lent, az utca mély szakadékaiban száz és száz vagy ezer és ezer ember rongyokban, csomagokkal, batyukkal, öregek, asszonyok, férfiak, gyerekek, mennek-mennek, vonszolódnak, sárga csillag a mellükön, köröttük géppisztolyos, formaruhás torz alakok, ütlegelve, lövöldözve terelik őket. Ahogy elvonulnak, nyomukban az úttesten, a járdaszéleken hullák és hullák, patakzó vér. – Elfúladt. Megint rázta a zokogás. Érezhető volt: meggyűlt könnyek áradata zúdult át a sokáig visszatartott zsilipen. – Nekünk nehéz percek voltak ezek. Senki nem szólalt meg, a költő arcán látszott, hogy jólesik a megilletődött csend. Beszélt, illetve olvasott tovább: – Nehéz volt az út, amíg idáig jutottam. Nehéz volt arra gondolnom, hogy egyszer majd el kell számolnom életemmel. A pincében volt módom, időm ezen tépelődni. És megtalálni az izgalmakban azt a pillanatot, amikor össze is tudom rakni a szavakat. Ezért is foglaltam írásba önelszámolásomat. – Úgy emlékszem, negyven oldal lehetett, ameddig eljutott a felolvasásban. Nem sok hiányzott már a befejezéshez. Jelezte ezt a most már megnyugvó, egyenlethebb hang és a fedetlen nyíltsággal fogalmazott vallomás. Sőt ez már a vallomásnál is több volt, jelentés, magyarázkodás után a – magyarázat. Ezt mondta, jól emlékszem minden szavára: – A költő gyűlékony anyag. A felgyújtott világ lángtengerén ő sem bír átfutni pörkölés nélkül. – Nem mondta ki, de tudtuk, egy dehonasztált írásáról beszélt.” (Boross: *Velük...* 430–431.) Valószínű, hogy a beszédnek ez a Boross Elemér által felidézett része, nem volt előre elgondolt, az ekkor elmondottak önkéntelenül fakadtak belőle, ezek a személyes élmények nem szerepelnek egyik írásos védőbeszéd szövegében, mint ahogyan az utolsó megállapítás sem. Ellenben az 1945-ös Napló egyik egy hónappal korábbi bejegyzését olvasva a „megpörkölés”, a „gyűlékonyosság” teljesen más gondolati összefüggésben szerepel: „»Csak egy kicsit megpörkölni...« De hát az istenért, nem látjátok a fürgeteget: olyan szélvész van, hogy ha belekap a tűz a kazal sarkába, rögtön lángba borul az egész!” (Szabó: *Bírákhoz...* 11.) A Naplónak azon a helyén üldöztetéséről, annak személyes és általános következményeiről szolt. Keresztury szintén a védőbeszéd megdöbbentő hatására emlékezett: „Több mint egyórás beszédet mondott, félelmetes élményem különben, ahogy elmondta, könnyezve, zokogva, majdnem sírva, úgyhogy nagyon meghatotta a társaságot.” (*Beszélgetés Kereszturyval*. Holmi, 2006. 4. 509.)
- 29 Aranyossi szavait Boross a következőképpen idézte: „Aranyossi elnök már a költő első sírásrohama után megszegve a perrendtartást, szinte előlegezett döntéssel nyilvánított ki: »Kérem, mester, nyugodjék meg, hiszen azért jöttünk össze, hogy eligazítsuk az ön dolgát. Tessék folytatni. Én biztos vagyok benne, hogy ez a vallomás, ez a kis remekmű is bekerül majd többi szép művei közé.«” (Boross: *Velük...* 429.) Maga a költő így emlékezett vissza az ülés további menetére: „Fodor Jóska. Igazolóbizottság. Több mint egyórás felolvasás. Azt hiszem, erkölcsileg csatát kellett nyernem. Az elnök – Aranyossi, kommunista s mindenki korrekt volt, de rideg. – Utána a modor egészen megváltozott, illetve a tónus. „Köszönjük... különleges helyet fog elfoglalni az ön prózai művei közt... igen tisztelt mester!...” – Mégsem olyan fekete a világ, mint...?” (Szabó: *Bírákhoz...* 61.)
- 30 Új Szellemi Front Zilahy Lajos kezdeményezésére, az ő *Új szellemi front!* című cikkének 1935. ápr. 14-i megjelenése nyomán létrejött írói mozgalom, mely általános közéleti reformokat sürgetett –

- többek között a nagybirtokrendszer felszámolását, telepítést –, és elsősorban a szegényparasztság helyzetén akart változtatni; felvette a dunántúli falvak magyar lakosságának csökkenését, az „egyke”-kérdést, és szemben állt a német orientációjú külpolitikával. Kezdetben támogatta Gömbös Gyula reformelképzeléseit.
- 31 Graf Ferenc bornagykereskedő. 1919-ben magához vette a fiatal Szabó Lőrincet akkori Podmaniczky utcai lakásába (31. III. 16.). Kettejük megismerkedését örökíti meg a *Tücsökzene* 236. és 237. verse. Mikor Graf családjával a Tanácsköztársaság idején öszi állampolgárként Bécsbe költözött, Szabó Lőrinc ottmaradt a lakásban, sőt még visszatérése után is, s ugyanakkor használhatta Grafék balatonföldvári villáját. Graf 1944-ben külföldre távozott. Később São Paulóban élt. Szabó Lőrinc *Kirándulás* című versére emlékezve is felidézte alakját, úgy említette őt: „nevelőapám”. L. Szabó Lőrinc: *Vers és valóság. Bizalmas adatok és megjegyzések*. Szerk. Lengyel Tóth Krisztina és Kiss Katalin. Bp., 2001, Osiris, 11–12.
- 32 Miklós Andor lapvállalata: Az Est-lapok, melyhez a Pesti Napló, Az Est és a Magyarország tartozott. Szabó Lőrinc 1921. aug. 1-jétől 1926. júl. 1-jéig Az Est című napilap, 1928 októberétől 1945-ig pedig a Magyarország szerkesztőségi munkatársa. Az Est-lapok sajtóközszern 1939 októberében megszűnt, a Magyarország mint kormánylap működött tovább. Zilahy Lajos 1934 februárjától 1936 áprilisáig volt a Magyarország főszerkesztője, így Szabó Lőrinc főnöke is.
- 33 Gellért Oszkár a tárgyalást megelőzően, május 4-én az alábbi levelet írta Szabó Lőrincnek: „Kedves Lőrinc, – most olvasom, hogy egy lap a háborús bűnösök közé a te nevedet is beiktatta. Milyen alapon? Költői magatartásodat verseid tanúsítják. Emberi magatartásodra tanu vagyok én is: a múlt év augusztus–szeptemberében többször kerestél fel, s megmutattad azt a kérvényedet, amelyet a Kultuszminisztériumnak írtál, tíz zsidószármazású magyar író érdekében. Úgy tudom, mindent igyekeztél megtenni, hogy mentesítést szerezz a számukra. Ha nem sikerült, bizonyára nem rajtad múlt. De remélem, hogy ügyed elbírálásánál ezt a tényt sem fogják negligálni. Ölel Oszkár”. (MTAKK Ms 4678/67.)
- 34 Feltehetően Szabó Lőrinc két riportsorozatára gondolt. Az egyik akkor keletkezett, amikor 1938. augusztus 20. és 29. között Horthy Miklós sajtókíséretének tagja Németországban, a másik alkalommal 1939. április 28. és május 4. között gr. Teleki Pál miniszterelnök vezette delegáció németországi látogatásának eseményeiről tudósított több riporttal. A cikksorozatokat Az Est-lapok mindhárom újsága számára készítette.
- 35 Illyés a tárgyalás lefolyását, és az azt követő történéseket szűkszavúan így foglalta össze: „Tanúvallomásom, aztán Zilahy, Gellért és Gergely, aki – bár semmit sem tud – elvet fejt ki, hogy a nagyobb tehetség nagyobb büntetést érdemel! Hosszú várakozás. Döntés: beszerzik a hírlapi cikkeit is. Bemegyek, nagy vita a »bírákkal«, riportok miatt marasztalnak el egy költőt? Veszekedés, L. sír, kitör. A zsűri enged, láthatóan jóakarátú, de meddig? Ha felmentést hoznak, a »közvélemény« (néhány személyes polgári lap) őket is elsöpri.” (Illyés: *Naplójegyzetek...* 361.) Gergely Sándor tanúvallomását a jegyzőkönyv nem említi, csak annyit jegyez meg az íróról, hogy mint „hallgató” jelent meg. Gergelyéhez hasonló megállapítást korábban Bródy tett még a vádbeszédében. Gergely megjegyzése feltehetően nem az eljárás keretében hangzott el. – A május 16-i tárgyalásra vonatkozóan jelenleg nincs adat. Illyés naplójának máj. 15-i bejegyzése arról tanúskodik, hogy Szabó Lőrinc készült a másnapi tárgyalásra. Ugyanakkor Szabó Lőrinc május végi naplóbejegyzésében „elmaradt ülés”-ről szól. Ugyanakkor második, a szeptemberi, az újságírói működését vizsgáló igazolási tárgyalásra készített védőbeszédében „első és második szépirói igazolási nap”-ról tesz említést. L. Szabó Lőrinc: *Bírákhoz...* 65; 249. Szabó Lőrinc hagyatékában fennmaradt egy tárgyalási határozat szövege, ezt a példányt azonban nem hitelesítették, és a benne megfogalmazott ítélet nem lépett hatályba, mivel az írói igazolásokat időközben megszüntették. (L. MTAKK Ms 2277/36. Kötetben: Kabdebó: *Szabó Lőrinc pere*. 360–362.) Ebből az alkalomból

adta Fodor József már idézett interjúját, mely a Világ 1945. máj. 17-i számában jelent meg. Keresztury és Boross is a máj. 9-i tárgyalás berekesztésére vezette vissza, ha más- és másképpen is, az írói igazolások későbbi megszüntetését. Boross a következőképpen idézte fel a tárgyalás folytatásának elnapolása utáni történéseket: „Kérésére [Szabó Lőrinc kérésére], mert kifáradt, az elnök berekesztette az ülést. Másnap délután jelölte ki a következőt. De leesik a jó szándékú társaság álla, amikor reggel kinyitja az újságot, és a hírek között egy gúnyos hangú glosszát talál az írók igazolásáról. Elképesztő hangja és tartalma volt a cikknek: vajon igazolhatná-e egy névtelen társaság az Operaház tagjait azon a címen, hogy ők is a hatodik kerületben laknak? Aranyosy, az elnök szíven ütve, azonnal lemondott.” (Boross: *Velük...* 432.) Boross tévesen mondott másnapot, a következő tárgyalási napot, mint ahogyan a jegyzőkönyv is tanúsítja, máj. 16-ra tűzték ki. A cikk, címét és megjelenési helyét nem nevezte meg Boross Elemér 1969-ben megjelenő emlékirataiban. A „gúnyos hangú glossza” a Kommunista Párt lapjában, a Szabad Népből jelent meg, máj. 13-án, *Írói igazolások és egyebek* címen, és azt adta hírül többek között, hogy a párt a Szociáldemokrata Párttal egyetértésben visszavonja képviselőjét az írói igazolóbizottságból. Boross emlékezését olvasva úgy tűnik, a két kommunista igazolóbizottsági tag az újságból szerzett tudomást erről. Keresztury így tekintett vissza a tárgyalás berekesztése utáni eseményekre: „Nem tudtak akkor még dönteni, én meg azt mondtam, aki időt nyer: életet, s elmentünk Révaihoz, s elmondtuk neki is, hogy ez így nem lesz jó, mire Révai, aki okos ember volt, pillanatok alatt átlátván a helyzetet és a kérdés fontosságát, azt mondta: jó, úgy fogjuk megoldani a dolgot, hogy az írók kérdéseit intézzék az írók, maguk közt. Majd az írószövetség fogja lefolytatni ezeket a vizsgálatokat; mit ért egy politikus ahhoz, hogy ki, hogyan, miért szól. Ez volt a komoly megoldás, mert ilyen módon Lőrinc, Kodolányi egy-egy szilenciummal megsúgta.” (*Beszélgetés Kereszturyval*, Holmi, 2006. 4. 509.) Keresztury emlékezete több helyütt pontatlan. Utoljára idézett állítása nem felel meg a valóságnak: Kodolányi nem került igazolási eljárás alá, a Szabó Lőrinc-re kiszabandó szilencium pedig nem emelkedett jogerőre, mert az írói igazolási eljárásokat megszüntették. Révai Józseffel sem abban egyezhettek meg, hogy „írók kérdéseit intézzék az írók, maguk közt”, mert semmilyen további írói eljárásra nézve nincs adat. Az írószövetség pedig majd az Írói Szabadszervezetből alakul meg, a Művészek Szabadszervezetéből kiválva. Illyés május 9-i naplóbejegyzése pontosítja Keresztury azon megjegyzését, miszerint az „írószövetség fogja lefolytatni ezeket a vizsgálatokat”. Beszámolt a kommunista vezetőkkel folytatott megbeszéléséről, melyen a politikusok közölték az álláspontjukat: „írókat nem igazolnak, maguk az írók döntsék el, hogy kit akarnak rövidebb-hosszabb időre kirekeszteni maguk közül. Szabó? Németh?” (Illyés: *Naplójegyzetek...* 361.) Vagyis a kommunisták ki akarták vonni a hivatalos eljárások kereteiből az írók elszámoltatását. Mindez azonban nem mentette meg a költőt egy újabb igazolási eljárás procedurájától, mert a következő alkalommal újságírói működése vált a vizsgálat tárgyává. Pedig az írói igazolás fennmaradt határozattervezete szerint a bizottság nem csak Szabó Lőrinc írói munkásságát, hanem újságírói tevékenységét is vizsgálat alá vonta, mivel nem látták értelmét annak, hogy egy személy felett három-négy igazolóbizottság döntsön, s egyébként is: a bizottság tagjai többségükben igazolt újságírók. Szabó Lőrinc hírlapírói működését vizsgálva azonban ez alkalommal megállapította a bizottság, hogy az 1939-ben a hitleri Németországról több olyan riportot írt, amelyek ha nem is politikai jellegűek, de kedvező színben tüntetik fel a hitleri rendszert. A tervezett ítélet: „Figyelembe vette a bizottság azt is, hogy egy egész életen át nyilvánosságához szokott, sok emberi hiúsággal terhelt író számára, amint amilyen Szabó Lőrinc is, a legkisebb kényszerű szilencium is súlyos büntetésként hat, s a vétkek és enyhítő körülmények, a múlt hibáinak és a jövőendő ígéreteinek latolgatásával Szabó Lőrincet mindennemű múltbeli vétkéért a nyilvánosságtól fél évig tartó eltiltásra ítélte.” (Kabdebó: *Szabó Lőrinc pere*. 362.)